

חיובים על האורח לגבי מארחו

יוסף ברמסון / מרכז הרב

קריאת השם מגלה על פנימיותו ומהותו של האדם. אברהם יצחק ז"ל גילה את מדתו של אברהם אבינו — מדת גמילות חסדים, ובפרט הכנסת אורחים.

על הפסוק "ותאמר אל אישה: הנה נא ידעתי כי איש אֱלֹהִים קדוש הוא — עובר עלינו תמיד" (מל"ב ד' ט') — אמר ר' יוסי בר' חנינא משום ר' אלעזר בן יעקב: כל המארח ת"ח בתוך ביתו ומהנהו מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאלו מקריב תמידים (ברכות, י' ע"א).

כעין זה מביע תרגום יונתן על "ונתת את מזבח העולה לפני פתח משכן אהל מועד" (שמות מ' ו'): ותתן ית מדבחה דעלתא קדם תרע משכן זמנא עתירא דמסדרין פתורא קדם תרעיהון ומפרנסין מסכניא ומשתביק להון חוביהון כאילו מקרבין עלתא על מדבחה.

ועוד אמרו על: "וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה'" (יחזקאל מ"א): פתח במזבח וסיים בשלחן. ר' יוחנן וריש לקיש דאמרי תרוייהו: בזמן שבית-המקדש קיים, מזבח מכפר על האדם, עכשיו שלחנו של אדם מכפר עליו" (חגיגה, כ"ז) ורש"י שם: שלחנו מכפר עליו — בהכנסת אורחים.

שרשה של הכנסת אורחים נעוץ במצות גמילות חסדים.

דבר זה יש ללמוד מפאה, פ"א מ"א: "אלו דברים שאין להם שעור... ואלו דברים שאדם אוכל פרותיהן בעולם הזה, והקרן קימת לעולם הבא, כבוד אב ואם, גמילות חסדים...". הרמב"ם בפיהמ"ש כאן, מוסיף: "וכל המצוות שבין אדם לחברו נכנסות בגמ"ח — ושים לבך עליהם". ואמנם הנוסח בסדור בתפלת שחרית, מזכיר גם הכנסת אורחים. הר"ש מעיר על משנה זו שג"ח כוללת שש מצוות, וביניהם הכנסת אורחים, כפי שקובע ר' יוחנן במס' שבת (דף קכ"ז ע"ב), וכן שם מסקנת הגמרא שהכנסת אורחים בכלל מצוות גמילות חסדים. "הני נמי בהני שייכי" — רש"י: הכנסת אורחים וביקור חולים — היינו גמ"ח. כדוגמת השרש המתגלה לחוץ על ידי ענפיו.

על גדולתם של ענפים אלה אפשר לעמוד מתוך העובדה שבעל הלכות גדולות מנה אותם בנפרד במנין תרי"ג המצוות. אף הרמב"ם מודה שהם מדאורייתא, אך כתב בשרש השני לספר המצוות, שאין ראוי למנות כל מה שלמדים באחת מי"ג המדות שהתורה נדרשת בהן, כמצוה מתרי"ג מצוות. "והנסמכים במחשבה זו מנו בכלל המצוות בקור חולים ונחום אבלים וקבורת מתים (כוונתו לבה"ג), בעבור הדרש הנזכר באמרו יתברך: "והודעת להם את הדרך ילכו בה", ואמרו: "את הדרך" — זו ג"ח, "ילכו" — זה בקור חולים, "בה" — זה קבורת מתים, וחשבו כי כל פועל ופועל מאלו הפעולות מצוה בפני עצמה, ולא ידעו כי אלו הפעולות כלם ודומים להם, נכנסות תחת מצוה אחת מכל המצוות הכתובות בתורה בבאור והוא אמרו יתברך: "ואהבת לרעך כמוך".

על התקפה זו של הרמב"ם על בעל הלכות משיג הרמב"ן: "כי ספר זה להרב ז"ל ענינו ממתקים וכולו מחמדים מלבד העיקר הוזה שהוא עוקר הרים גדולים בתלמוד ומפיל חומות בצורות בגמרא. והענין ללומדי הגמרא רע ומר, ישתכח הדבר ולא יאמר".

בסיכום נאמר, שאף על פי שכולם מודים שפרטים אלה נמשכים מהתורה ונחשבים מדאורייתא, ישנה מחלוקת, האם יש להחשיבם כמצוות עצמאיות ולמנותם בנפרד במנין תרי"ג המצוות.

אף על שאלה אחרת, מאיפה נלמד חיוב ג"ח, יש תשובה ברורה בשרש השני. הרי חולק הוא על אלה המוצאים את הסמך מ"והודעת להם את הדרך ילכו בה", וקובע הרמב"ם שיש להסתמך על הכלל הגדול: "ואהבת לרעך כמוך". וכן בהלכות אבל, פי"ד ה"א: מצות עשה של דבריהם לבקר חולים ולנחם אבלים ולהוציא המת, ולהכניס הכלה, וללוות האורחים, ואלו הן ג"ח שבגופו שאין להם שעור. ואף על פי שכל מצוות אלו מדבריהם, הרי הן בכלל "ואהבת לרעך כמוך".

מעניין להעיר שה"אהבת חסד" ל"החפץ חיים" אומר, שחיוב הכנסת אורחים בכלל מצוות "והלכת בדרכיו" — שהוא לגמול חסד ולהיטיב לזולתו. היובים מרובים נכללים בהכנסת אורחים. אולם ב"משנה תורה" ובטוש"ע לא נתיחד להם מקום מרוכז. הספרים שלקטו את ההלכות הבהירו את רוב הפרטים, אולם פרק אחד לא זכה להארה מספקת די צרכה, והן ההלכות הדנות בחיובים השונים של האורח לגבי מארחו.

תורתנו — תורת חיים היא. ההלכה מתלווה לאורח בכל דרכיו והתנהגויותיו.

מתוך חיותה של תורה יש מקום רחב לגמישות בהלכה. כעין מעבר מההלכה לעצה טובה, לדרך ארץ. לכן אין פלא שמרובים הם גופי התורה בדיוננו, שמקורם במסכת דרך ארץ רבא וזוטא.

ההלכות מתחלקות לשלש קבוצות:

א. לפני היות האורח לאורח ממש.

ב. דינים על שהותו ברשות מארחו.

ג. הלכה לאחר יציאתו מבית האושפיזא.

א. הגמרא בב"מ (פ"ו ע"ב): מאי שנא לגבי אברהם דכתיב: "כן תעשה כאשר דברת", ומאי שנא לגבי לוט דכתיב: "ויפצר במאד" — א"ר אלעזר: מכאן שמסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול.

המסקנה: דרגתו של המזמין — היא הקובעת את תגובתו של המוזמן. מכאן ההענות המידית של המלאכים לאברהם אבינו — וההשגחה במתן תשובה ללוט. בהלכות תשובה (פ"ד ה"ד) מצוין בין ארבעה ועשרים הדברים המעכבים את התשובה — אף על פי שהם דברים קלים בעיני רוב האדם, ונמצא חוטא והוא ידמה שאין זה חטא, "האוכל מסעודה שאינה מספקת לבעליה, שזה אבק גזל הוא, והוא מדמה שלא חטא ויאמר כלום אכלתי אלא ברשותו".

במילים אחרות: בדוק לפני הענותך להזמנה לארוחה, או באופן כללי יותר: להזמנה לארוח — האם יכלתו הכלכלית של המארח מאפשרת הגשמת ההזמנה.

ב. התנהגות האורח בזמן שהותו בבית מארחו מוגבלת על ידי כלל מקיף ביותר: "כל מה שיאמר לך בעל הבית עשה חוץ מצא" (פסחים, פ"ו). הטור או"ח (סימן ק"ע) מביא דין זה ממסכת דרך ארץ, ומספר "מעשה שהיה ברבי שמעון בן אנטפרס שנכנסו אורחים אצלו וגזר עליהם שיאכלו וישתו, והיו נודרים ומבדין (ובדו דברים) והלקה אותם". שואל כאן ה"פרישה": מה ראייה הביא רבנו מהמעשה שהאורח יעשה רצון מארחו, אדרבא, ממעשה זה משמע שהם היו נודרים ולא רצו לאכול אף על פי שצוה להן. לכן נראה לפרש, שכבר ימים רבים קודם גדרו מלאכול בשלחן אחרים, ועתה כשבאו לבעה"ב הזה גזר עליהם שיאכלו, והם כששמעו את צווי בעל הבית — הפרו נדרם כדי לקיים ולעשות מה שאמר בעה"ב. הב"ה מסיק מהלכה זו שחייב האורח לעשות כל השירותים בתוך הבית, אבל מחוץ לבית, ביציאה מבית המארח, אין למלא את רצון מארחו, כי אין זה דרך ארץ לאורח לצאת לשווקים ולרחובות, שאיננו מכיר אותם.

בעל "שפת אמת" נותן טעם היסטורי לסוף ההלכה, "חוק מצא". "יש לומר שתקינו כן אחר המעשה דבר קמצא, דאיתא בהניזוקין, שארע קלקול על ידי זה שהוציאוהו, שנחרבה ירושלים. ולכן אמרו שביד האורח שלא לשמוע לצאת לפעמים כשתהיה לו מזה בוש גדולה, ולכן יש שאין גורסין "חוק מצא", שכל מה שיאמר בעה"ב "עשה" — הוא כלל בפני עצמו, ואח"כ הטילו בו תנאי: "חוק מצא".

אליבא דאמת נעיר כאן דברי "המאירי" המאירים את הפשט באור מקורי: עשה כל מה שיאמר לך בעה"ב חוק מצא — בדרך הלצה — בצחוק אמרו כך ליצני הדור.

ברכות (מ"ו ע"א): א"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי, בעה"ב בוצע — ואורח מברך. בעה"ב בוצע, כדי שיבצע בעין יפה, ואורח מברך, כדי שיברך לבעל הבית. מאי מברך? "יהי רצון שלא יבוש בעל הבית הזה בעולם הזה ולא יכלם לעולם הבא". השו"ע מביא הלכה זו בסימן ר"י, והמשנה ברורה מעורר במקום את תמיהת "לחם חמודות", מדוע הנוסח המקובל אצלנו: "הרחמן הוא יברך את בעה"ב הזה" — שונה מהנוסח המובא להלכה? אך תשובה — אין!

האורחים הנכנסים אצל בעה"ב אינן רשאים ליטול מלפניהם וליתן לבנו או לעבדו של בעה"ב, אלא אם כן נטלו רשות מבעה"ב (טוש"ע או"ח ק"ע, על פי דרך ארץ זוטא פ"ט). אבל הב"ח מוסיף שהאורחים יכולים ליתן זה לזה, שמאחר שזימן אותם אינו מקפיד במה שנותנים אלו לאלו. ומובא במ"א, וכן במשנה ברורה, שדין זה רק אם הארוחה מצומצמת ומתבייש בעה"ב שיחסר להם, אבל אם יש הרבה על השלחן שלא יחסר עי"ז, רשאים ליתן להם. ולפי זה כ"ש אם כילו לאכול ונשתייר, מותר ליתן להם.

יסוד חשוב נאמר ע"י רבי תנחום בר חנילאי: לעולם אל ישנה אדם מן המנהג שהרי משה עלה למרום ולא אכל לחם, מלאכי השרת ירדו למטה ואכלו לחם (ב"מ פ"ז ע"ב).

בצורה חריפה יותר: "כל תלמיד חכם המזולזל בנטילת ידיים, הרי זה מגונה. מגונה ממנו האוכל לפני אורח. מגונה ממנו אורח מכניס אורח. מגונה ממנו האוכל לפני תלמיד חכם. אורח המטריח בעה"ב מגונה משלש"ת" (דרך ארץ זוטא, פ"ח).

אף שיחתו של האורח נכנסת בדיון ההלכה. חשו חכמים באבחנה דקה ועדינה שהתענינות כנה מוסיפה לאוירה הטובה, ואילו שאלות מיותרות רק מקלקלות.

למדו זאת מ"ויאמרו אליו איה שרה אשתך ויאמר הנה באהל". תני משום ר' יוסי :
 "למה נקוד על איו — שבאליו — למדה תורה דרך ארץ שישאל אדם באכסניא
 (רש"י : אשת אושפיזא) שלו. והאמר שמואל : אין שואלים בשלום האשה כלל ?
 על ידי בעלה שאני" (ב"מ דף פ"ז ע"א).

לכאורה אפשר ללמוד מלשון "איו" — ולא "איה" — ששואלים את האשה על
 בעלה בלבד, ואילו חסר למוד שגם נשאל את הבעל בשלום אשתו. המהרש"א
 לומד הלכה זו מספור התורה, ואומר : לשון "איו" מגלה ששואלים לאשה על
 בעלה, ומיהו הוא הדין ד"א לשאל לאיש על האשה דעיקר קרא בה קמיירא.
 ומה שהביא הרא"ם ראייה לדבריו ואסר לשאל לאשה על האיש משום דקול
 באשה ערוה — לא ראייה היא, דודאי לצרך דבר, מותר לדבר עם האשה, דהא
 עלי דבר עם חנה, ואלישע עם השונמית. ולא קאמר דבור באשה, אלא קול
 בנהנה מקולה. עכ"ל.

התוס' דייקו ממסקנת הגמרא : "על ידי בעלה", היינו דוקא לשאול איה פלונית
 אבל לשאול בשלומה, אפילו ע"י בעלה אסור. והרמב"ם הביא להלכה בהלכות
 איסור"ב, פכ"א ה"ה : "אסור להשתמש באשה כלל . . . ואין שואלים בשלום האשה
 כלל, ואפילו על ידי שליח". המגיד משנה מבאר שם : לדרוש שלומה ולשאול
 ענינה מותר לבעלה — אבל לשלוח לה שלום ולומר פלוני קורא לך שלום, אפילו
 ע"י בעלה אסור. והפסק בשו"ע (אה"ע כ"ו ו') : אין שואלים בשלום האשה כלל
 ואפילו על ידי שליח, ואפילו על ידי בעלה אסור לשלוח לה דברי שלומים. אבל
 מותר לשאל לבעלה איך שלומה.

ג. לבסוף נראה שתי הלכות בקשר ליציאתו של האורח, אחת בזמן יציאתו —
 והשניה אחר יציאתו : "בעל הבית נכנס תחילה ואח"כ אורח, וכשהן יוצאין, אורח
 יוצא תחילה ובעה"ב יוצא אחרון" (דרך ארץ רבא פ"ד).
 נימוסה של תורה מחייב גם "מלה בסלע — ושתיקה בתרין". דוגמה לכך בדברי
 ר' יהודה אמר שמואל : בהן תלת מילי עבידי רבנן דמשני במלייהו — במסכתא,
 ובפורייתא ובאושפיזא (ב"מ כ"ג). ולפי ר' חננאל הכוונה : באושפיזא — אם כבודו
 ועשה לו מטעמים הרבה ותקן הבית בכלים מכובדים, ושינה האורח מפני כי פחד
 שלא ירגישו בני האדם וירדו אחריו בביתו, כדכתיב : "מברך רעהו בקול גדול . . ."
 ושינה כל שינוי בענין זה, אין מחזיקין אותו בשקרי אלא הרי הוא באמונתו.
 הגנה זו על המארח באה כדי למנוע אי-נעימות, בגלל דבור מיותר של מבקרו

שזכה לקבלת פנים לבבית. כעין הרחבה של ההלכה: "אין אורח מכניס אורח" (דרך ארץ זוטא פ"ח).

והנה נביא פירוש נפלא של המהר"ל על הגמרא המסבירה את המשנה בקשר לאורחים. שבת (קכ"ו ע"ב): מפנים אפילו ארבע וחמש קופות של תבן ושל תבואה מפני האורחים ומפני ביטול בית המדרש (רש"י: ולא היישיבין לטרחא דשבת). הגמרא מוסיפה: א"ר יוחנן: גדולה הכנסת אורחים כמו השכמת בית המדרש דקתני: "מפני האורחים ומפני בטול בית המדרש". ורב דימי מנהרדעא אמר: יותר מהשכמת בית המדרש, דקתני: "מפני האורחים" והדר: "ומפני בטול בית המדרש". המהר"ל בנתיבות עולם פ"ד, וכן בחדושי המהר"ל על מס' שבת: "פרוש, הכנסת אורחים לכבוד האדם שנברא בצלם אלקים, ודבר זה נחשב דבר גדול כמו מי שמשכים לבית המדרש שעושה לכבוד התורה ג"כ, וקאמר רב דימי שהוא יותר מהשכמת בית המדרש, כי השכמת בית המדרש, כבוד תורה, אבל הכנסת אורחים, כבוד האלקים עצמו — ויותר מכבוד תורה, בשביל שנברא בדמות ובצלם אלקים. ולכך הקדים התנא זה לומר: "חביב האדם שנברא בצלם אלקים", ואח"כ: "חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה". ורב יהודה אמר: "גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה", כיון שהקבלת פני שכינה אין זה כבוד השכינה "כי לא יראני האדם וחי", ואין זה כהכנסת אורחים, שחביב עליו האדם שנברא בצלם והוא מתחבר לגמרי אל צלם האלקים, ואילו אין חבור לשכינה".

למרות ההערכה והגדלות בקיום מצות הכנסת אורחים, יש לזכור את דברי הרב זצ"ל, שישנה הדרגה בין מצוות האדם לחברו — והאדם למקום: "על פי זה יהיו המצוות שבין האדם למקום היסוד העיקרי, שהמוסר החברותי הוא רק סולם לעלות אליו, ויהיו המצוות שהן עשויות למגמת ההתגלות האורה האלקית בנשמות, בחיי היחיד והצבור, באומה ובעולם, בטבע ובהוויה בכלל, הצנורות היותר עליונים, שואבי החיים המגמתיים, ועמהן הן מקושרות כל המצוות החברותיות בתור, דרך ה' לעשות צדקה ומשפט" (אוה"ק, ח"ג, ע' שמ"ד).